

До разової спеціалізованої вченої ради PhD
у Запорізькому національному університеті
69011, м. Запоріжжя, вул. Університетська, 66

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора юридичних наук, професора, завідувача відділу Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, члена-кореспондента НАН України

Пархоменко Наталії Миколаївни

на дисертацію Ганжі Олексія Геннадійовича «Теорія та практика латинізації судових рішень в Україні», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. В умовах реалізації своєї інтеграційних зобов'язань Україна останні десятиліття намагається імплементувати європейські стандарти та адаптувати законодавство до *acquis communautaire* ЄС. Відповідно використання усталеної латинської юридичної термінології, вживаної в праві ЄС та багатьох країнах-членах ЄС, має на меті уніфікацію правової мови, що є важливим для гармонізації правових систем України та ЄС.

В аспекті проведення реформи судової влади та підвищення якості судочинства загалом, обґрунтованості судових рішень та удосконалення мови судових рішень вагомим є посилення на загальноновизнані латинські правові доктрини та принципи, які ґрунтуються на римському праві, перевірені часом та соціальною практикою. Зважаючи на обов'язковість застосування практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) як джерела права в Україні, латинські терміни, що використовуються в міжнародній судовій практиці стають невід'ємною частиною судових рішень.

Окрім того, використання латинізмів у судовій практиці зумовлює розвиток правової доктрини та зближення існуючих правових систем.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах планів наукових досліджень Запорізького національного університету на 2020-2025 роки. Тема дослідження узгоджується з пріоритетними напрямками фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права, затвердженими постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26 березня 2021 року № 12-21, а також із пріоритетними тематичними напрямками наукових досліджень згідно з переліком, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2024 року № 476.

Метою дослідження є формування комплексного, цілісного правового розуміння процесу латинізації судових рішень шляхом визначення основних тенденцій використання юридичних термінів і висловів латинською мовою в судовій практиці України.

Надане на рецензування дисертаційне дослідження є першим у вітчизняній правовій науці комплексним юридичним дослідженням теорії та практики латинізації судових рішень в Україні. Дисертант сформулював ряд теоретичних положень та практичних висновків щодо використання латинської мови в судовій практиці.

Об'єктом дослідження є процес використання латинської мови в правозастосовній діяльності, а предметом – теоретичні та практичні засади латинізації судових рішень в Україні. Загалом об'єкт і предмет дослідження вдало сформульовані та відповідають вимогам МОН України.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Високий ступінь обґрунтованості результатів дослідження зумовлений достатньо раціональною та внутрішньо узгодженою структурою дисертації. Здобувач системно використав численні наукові праці не лише зі сфери юриспруденції, але й із галузей історії, філософії, соціології, лінгвістики. Список використаних джерел налічує 643 найменування, із яких 277 – судові рішення України, що свідчить про належне емпіричне підґрунтя дослідження. Також автор проаналізував різноманітні спеціалізовані та міждисциплінарні праці, які концентрують наукові уявлення про використання латинської мови в юридичній сфері, зокрема судових рішеннях.

Узагальнений у роботі теоретичний матеріал проаналізовано з використанням виваженого методологічного апарату, який включає філософсько-світоглядні, загальнонаукові та спеціально-правові методи і наукові підходи, зокрема: цивілізаційний, діалектичний і синергетичний методи; історичний, системний, структурно-функціональний, герменевтичний, антропологічний, аксіологічний підходи; методи конкретно-соціологічних досліджень, контент-аналізу, лінгвістичний; формально-юридичний, логіко-юридичний і порівняльно-правовий методи. Загалом методологія дослідження є сучасною та обґрунтованою, характеризується досить високим теоретичним і науково-методологічним рівнем, що стало запорукою успішного вирішення поставлених здобувачем завдань. Чітко виражений теоретичний підхід дозволив автору аргументовано визначити власну позицію щодо багатьох дискусійних моментів практики застосування латинізмів на письмі.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і шести додатків. Загальний обсяг основного тексту роботи становить 222 сторінки, що демонструє намагання автора якомога ширше висвітлити досліджувану проблематику.

Структура дисертації є обґрунтованою. Її перший розділ присвячений історичним і теоретико-методологічним засадам дослідження латинізації судових рішень. Так, у підрозділі 1.1 здобувач дослідив генезу латинізмів як складника латинської мови та римського права на європейському правовому просторі від Античності до Новітнього часу; у підрозділі 1.2 – навів приклади використання латинізмів у правових актах на міжнародному та національному

правових рівнях. Також у цьому розділі здобувач навів класифікації латинізмів за формою, джерелами утворення та часом походження (підрозділ 1.3).

Розвиваючи загальну ідею, у другому розділі дисертації дисертант зосередив увагу на загальнотеоретичній характеристиці форм латинізації судових рішень в Україні. У підрозділі 2.1 автор виокремив п'ять тенденцій, яким українські судді слідує у судових рішеннях. У підрозділі 2.2 запропоновано використовувати термін «латинські вислови» для позначення всіх правових явищ, виражених латинською мовою, що стисло та в окремих випадках образно передають закінчену думку, утворюючи в такий спосіб нерозривну смислову єдність. Також автор стверджує, що для розрізнення латинських висловів науково доцільно підходити окремо з позицій лінгвістики та юриспруденції. У підрозділі 2.3 висвітлено загальну ідею про те, що застосування латинізмів у судових рішеннях є новітньою формою рецепції римського права.

Насамкінець, у третьому розділі дисертації автор дослідив практичні аспекти та перспективи латинізації судових рішень. Зокрема, у підрозділі 3.1 здобувач обґрунтовує, що присутність латинізмів залишається іманентною ознакою мови права багатьох національних правових систем, зокрема України. Підрозділ 3.2 присвячено функціям латинізації судових рішень. У підрозділі 3.3 дисертації запропоновано авторський погляд на коректне використання латинізмів на практиці. В останньому підрозділі третього розділу автор обґрунтовано розвинув ідею про те, що наразі тенденція латинізації судових рішень є інтеграційним фактором у межах європейського правового простору, а також інструментом для полегшення пошуку шляхів вирішення проблем правового регулювання суспільних відносин в Україні на сучасному етапі.

Наукова новизна полягає у тому, що дисертація є першим в Україні комплексним юридичним дослідженням теорії та практики латинізації судових рішень в Україні. На окремих положеннях, висновках та пропозиціях, сформульованих у дисертації, вважаю за доцільне зупинитися детальніше як на найбільш аргументованих, цінних, логічних і цікавих.

1. Важливим в аспекті удосконалення понятійно-категорійного апарату юридичної науки є визначення терміна «латинізація судових рішень», під яким автор розуміє правовий процес і результат використання у судових рішеннях юридичних термінів і висловів латинською мовою. У роботі переконливо доведено, що сучасна латинізація в судовій практиці є свідченням тісного історичного взаємозв'язку мови і права та пов'язана виключно з тими мовними одиницями та конструкціями, що передаються на письмі мовою оригіналу – латиною.

2. Ґрунтовність дослідження підкреслює висновок здобувача про те, що не всі латинізми, які використовують у судових рішеннях, мають стосунок до джерел римського права: по-перше, деякі з них сягають доби Середньовіччя, коли юридична наука отримала розвиток завдяки роботі глосаторів і постглосаторів з джерелами римського права, а також Нового і навіть Новітнього часу; по-друге, окремі латинізми виражають правові явища

(зокрема принципи та доктрини), що первісно належали до англо-американської правової традиції.

3. У дисертації аргументовано виділено п'ять тенденцій, яким судді слідують у судових рішеннях: 1) етимологізації латинізмів, за допомогою якої можна розкрити первинне сутнісне значення та історію семантики юридичних термінів через звернення до латинської мови; 2) застосування термінів римського права, багато з яких містяться безпосередньо в Дигестах Юстиніана; 3) застосування доктрин, що позначаються латиною, які мають різне походження – римське право та прецедентне (загальне) право; 4) використання латинської термінології для опису тем інтимного характеру; 5) використання латинських мовних кліше (як загальноприйнятих, так і спеціально-юридичних).

4. Автор логічно доводить, що термін «латинські вислови» є найкоректнішим для позначення всіх правових явищ, виражених латинською мовою, що стисло та інколи образно передають закінчену думку, утворюючи в такий спосіб нерозривну смислову єдність. Слід погодитися зі здобувачем, що для розрізнення понять аксіоми, афоризму, максими, презумпції, принципу, сентенції, юридичного прислів'я тощо, які судді використовують для найменування латинських висловів, доцільно підійти окремо зі сторони лінгвістики та юриспруденції.

5. З урахуванням авторського бачення процесу латинізації судових рішень автор аргументовано доводить: незважаючи на те, що використання латинізмів у судових рішеннях нормативно не регламентоване, суд за власною ініціативою може вдаватися до латинізації для вирішення складних правових питань і посилення аргументації відповідних правових висновків у справі. При цьому слушною є думка дисертанта, що процес новітньої рецепції римського права має забезпечувати не просто механічне перенесення латинізмів у судові рішення, але й сприяти появі якісно нового результату за допомогою суддівської інтерпретації норм і принципів права.

6. Однією з цікавих пропозицій дисертації є спроба сформулювати правила коректного використання латинізмів у судових рішеннях, які охоплюють вимоги щодо (1) їх безпомилковості, (2) забезпечення зрозумілості, (3) належного пунктуаційного оформлення та (4) правильного висвітлення додаткової інформації.

7. Цікавим є погляд здобувача на перспективи латинізації судових рішень у межах європейського правового простору. На думку Ганжі О.Г., інтернаціональне застосування одних і тих самих окремих латинізмів – від кліше до принципів і доктрин – може бути цілком вдалим лінгвістичним інструментом в умовах процесів зближення та взаємопроникнення правових систем європейського простору, способом збереження традиції та сприяння універсалізації понять, уніфікації юридичної термінології в межах європейського та міжнародного правового простору. До того ж автор логічно доводить, що в умовах, коли національні правові системи на юридичній мапі світу не є ізольованими від глобалізаційних тенденцій, завдяки латинізмам суди можуть переймати найкращі практики застосування принципів права і правових

доктрин у зарубіжних країнах і наднаціональних судових інституціях, з'ясувати, яким чином аналогічні питання були вирішені закордоном, досягнути логіку судової аргументації.

Отже, у роботі знайшли висвітлення вагомі для загальнотеоретичної юриспруденції наукові проблеми, що потребували вирішення, обґрунтовано низку теоретичних положень, які містять елементи наукової новизни та стануть підґрунтям для подальшого осмислення порушеної проблематики. За сукупністю положень, які становлять наукову новизну представленої дисертації, вона відповідає рівню дослідження доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Повнота висвітлення результатів дослідження. Основні теоретичні положення, висновки, узагальнення та рекомендації, сформульовані у дослідженні, знайшли відображення у 12-ти публікаціях: 8-ми наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджений МОН України, та 4-х тезах доповідей міжнародних науково-практичних конференцій.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що наукові положення і висновки, отримані в результаті дослідження, можуть бути використані:

- у правозастосовній діяльності – під час ухвалення судових рішень судами всіх інстанцій, зокрема здійсненні ними тлумачення норм права;
- у конституційному судочинстві – при ухваленні рішень Конституційним Судом України, викладенні ним юридичних позицій і застосуванні принципів права;
- у навчальному процесі – під час викладання загальнотеоретичних і галузевих юридичних дисциплін, а також у процесі підготовки кадрів для системи правосуддя, зокрема суддів;
- у науково-дослідній сфері – для поглибленого вивчення та аналізу судової практики, тенденцій її розвитку, а також для напрацювання шляхів удосконалення мотивування судових рішень в Україні та використання іноземної правничої термінології в національній правовій системі;
- у правотворчій діяльності – під час використання правничої термінології в текстах нормативно-правових актів, а також удосконалення процесуальних кодексів України.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Із аналізу дисертації вбачається, що вона виконана здобувачем самостійно; посилання на джерела інформації є коректними; дотримано норми законодавства про авторське право і суміжні права; надано достовірну інформацію про результати власної наукової діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації; відсутні факти порушення академічної доброчесності згідно із Законом України «Про освіту».

Отже, аналіз дисертації свідчить про дотримання Ганжею О.Г. принципів академічної доброчесності, що забезпечує довіру до результатів його наукових досягнень.

Оцінка оформлення дисертації. Зміст дисертації цілковито відповідає науковій спеціальності 081 «Право», з якої вона й подана до захисту. Робота оформлена відповідно до чинних вимог, написана науковим стилем і літературною українською мовою. Стиль викладу матеріалу науковий, логічний, чіткий і виважений. Попри значне використання латинізмів, зокрема для ілюстративних цілей, дисертація читабельна та викликає зацікавленість проблемою.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Як і в будь-якому дослідженні складної та нової теоретичної проблеми, в аналізованій дисертації містяться деякі спірні та неузгоджені положення, які можуть стати підґрунтям наукової дискусії та напрямками подальшої розробки даної проблеми.

1. Насамперед необхідно підкреслити слушну тезу автора щодо ролі справедливості для правового регулювання суспільних відносин у Стародавньому Римі та її значення для становлення сучасних європейських правових систем. Водночас на наше переконання, дослідження історичних засад латинізації судових рішень потребує більш поглибленого аналізу загалом, а також співвідношення та розмежування таких понять, як справедливість, мораль, *aequitas*, *ius naturale* (природне право), якими оперує дисертант в ході викладення основних дисертаційних положень.

2. Загалом погоджуючись із позицією здобувача щодо класифікації латинізмів за формою та з практичної точки на дві основні групи: юридичні терміни та вислови, варто зазначити про необхідність продовження дослідження в цьому напрямку та уніфікувати їх характеристики. Зокрема, у підрозділі 2.1 автор виокремлює лише тенденції використання латинських юридичних термінів, а в підрозділі 2.2 – конкретні види латинізмів як правових явищ (принципи права, правові аксіоми, презумпції).

3. У продовження попереднього зауваження слід підкреслити, що дисертант стверджує, що вживання латинізмів «у судовому рішенні має бути доцільним і коректним» (С. 172). Не заперечуючи та підтримуючи цю тезу в повній мірі необхідно також констатувати, що якщо коректність використання латинізмів детально описана в підрозділі 3.3 дисертації, то питання доцільності висвітлено в роботі лише фрагментарно. Ураховуючи, що предметом дослідження є теоретичні та практичні засади латинізації судових рішень в Україні, проблематика доцільності використання латинізмів має бути окреслена автором більш ґрунтовно.

4. Здобувач наголошує, що в аспекті аргументативної функції латинізації судових рішень варто враховувати, зокрема, такі властивості та особливості використання латинізмів, як їх «допоміжну роль у процесі інтерпретації та застосування принципів права», а також «спрямованість на підсилення впливу аргументації» (С. 166). Проте допоміжна роль латинізмів у процесі інтерпретації та застосування принципів права і визначає їх посилений вплив на мотивування, а тому розмежування цих властивостей використання латинізмів не є доцільним. Відповідно зазначене твердження дисертанта потребує додаткового обґрунтування під час захисту дисертаційного дослідження.

5. Підтримуючи практичний аспект пропонованих автором положень новизни та висновків, зокрема щодо розгляду латинізації судових рішень в якості інструмента «полегшення пошуку шляхів розв'язання національних правових проблем» (С. 223), на нашу думку, у цій частині дисертації доцільно було би навести релевантні приклади використання зарубіжних юридичних надбань і позицій судами України, зокрема Конституційним Судом України.

Втім, висловлені зауваження мають рекомендаційний характер і суттєво не впливають на загальну високу наукову цінність рецензованої роботи та позитивну оцінку проведеного автором дослідження.

Загальний висновок. Наведене дозволяє зробити висновок, що дисертація Ганжі Олексія Геннадійовича «Теорія та практика латинізації судових рішень в Україні» виконана на високому науково-теоретичному рівні, є завершеною та науковою працею, в якій отримано нові обґрунтовані результати та висновки. Наукові завдання, які вирішено в дисертаційній роботі, мають суттєве значення як для юридичної науки, так і для правозастосовної практики.

За актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю і достовірністю, науковою і практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих дисертантом наукових працях дисертація відповідає спеціальності 081 «Право», а також вимогам Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167 (зі змінами).

Отже, Ганжа Олексій Геннадійович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

завідувач відділу

Інституту держави і права

імені В.М. Корецького НАН України,

доктор юридичних наук, професор,

заслужений юрист України,

член-кореспондент НАН України

— Н. М. Пархоменко

